

CENTRO SOCIAL BETANZOS
REVISTA DO CENTRO BETANZOS
1935
BUENOS AIRES

ÍNDICE XERAL

- I. Centro Betanzos, por Alberto Vilanova**
- II. *Betanzos*. Ficha técnica xeral**
- III. *Betanzos*: nº do ano 1935**
 - a) Ficha técnica**
 - b) Índice de colaboradores**
- IV. Díptico: “Castelao entrou na inmortalidade”**

I. CENTRO BETANZOS

“Desde el año 1905 en que se fundó sigue viviendo con cierto prestigio en el seno de nuestra colectividad, manteniendo firmes los mismos ideales de la mayor parte de las sociedades gallegas. También ha celebrado actos recordatorios dedicados a betanceros ilustres, como a Antolín Faraldo, en cuyo acto dio Rodolfo Prada una conferencia que este Centro imprimió; el de Antonio Quiroga y otros, especialmente el que todos los años dedica de manera especial a sus mártires, habiendo publicado un interesante folleto dedicado a reseñar este martirologio, y cuya redacción se debe a los entonces directivos Srs. Ángel García Golpe y Andrés Beade, así como la colocación de una placa en el domicilio social que los recuerda cariñosamente. En tiempos tuvo la importante masa coral “Os rumorosos” y un busto de Castelao preside sus actos. También publica anualmente la interesante revista “Betanzos” en que se refleja la vida societaria y popular. Fue su primer presidente don Luis López Páez, y tuvo otros muy señalados como Germán Berdiales, Francisco San Martín, Luciano Méndez, Manuel Vía Golpe, Manuel Freire, José Vaamonde, José Regueiro, Lisardo Martínez, Juan Suárez, Antonio Suárez Dopazo, Luis Fariña, Manuel Folla, Aquilino Freire, Antonio Alonso y Luis Picado, los dos últimos también directivos del Centro Gallego, y actualmente ocupa la presidencia el Sr. Dans, hijo de betanceros pero nacido argentino.”

II. *BETANZOS*. FICHA TÉCNICA XERAL

TÍTULO: *Betanzos / Centro Social Betanzos*.

SUBTÍTULO: Publicación oficial del Centro Cultural Betanzos; Revista del Centro Betanzos, Vocero del Centro Betanzos.

LUGAR: Bos Aires (Arxentina)

SOCIEDADE EDITORA: Centro Betanzos de Bos Aires. Aos datos deste histórico Centro recollidos no texto precedente de Alberto Vilanova engadimos, complementariamente, os seguintes: o enderezo inicial da sociedade estivo na rúa México, 1660; no ano 2000 estaba en r/ Venezuela, 1534-36. Fundado o día 5-XII-1905, o Centro contou 62 socios fundacionais; en 1988 eran 720 (galegos, 490), que baixaban a 524 en 1998. O máximo de socios chegou en 1956, con 1.024. Foille recoñecida personalidade xurídica en 1944, e os primeiros estatutos aprobáronse en 1947. Obtivo a Galeguidade en xullo de 1988. En 1988 era Osvaldo Dans Varela o presidente; en 1998 exercía como tal Beatriz Lagoa Veiga. A orixe histórica da entidade data do 15 de agosto de 1897, cando se reuniron en Bos Aires un grupo de betanceiros coincidindo coas festas dos Caneiros e San Roque e decidiron agruparse e ser solidarios cos galegos en xeral e betanceiros en particular que chegasen á Arxentina. A defensa da cultura galega, dos valores humanos e da estreita relación coa terra galega figura entre as súas máis importantes finalidades. No Centro agromaron:

- 1) A revista *Betanzos*, semestral, que aparecía en 1919 dirixida por Moisés Narganes, con 500 exemplares de tiraxe. Ía dirixida aos socios e tivo varias etapas.
- 2) O xornal *Betanzos* (un número, en agosto de 1981).

- 3) O programa de radio “Recordando a Galicia” (1981), que emitía Radio del Pueblo.
- 4) A coral “Os Rumorosos”, creada en 1952 e dirixida inicialmente por Prieto Marcos. En 1990 eran 35 voces.
- 5) Grupo de danza galega “César Quiroga”, fundado en 1950. En 1990 contaba 25 integrantes.
- 6) Biblioteca Antolín Faraldo, con máis de 2.500 volumes.

Castelao foi o seu Presidente de Honra. Socios salientables da entidade foron Antón Alonso Ríos, Ramón Suárez Picallo, Andrés Beade Dopico e Osvaldo Dans Varela.

COMEZA: [1905], de acordo con Vicente Peña¹. “Revista *Betanzos*. Ano de saída: 1919. Director: Moisés Narganes. Periodicidade: anual, aínda que en 1988 era de carácter semestral” (Carlos Sixirei Paredes²).

REMATA: En 1981 localízase o nº 70 (V. Peña). Outros (C. Sixirei) retrasan, como xa anotamos, a data ata 1988, cando a revista era de carácter semestral.

TOTALIDADE DE NÚMEROS: Polo menos 70. Temos porén un coñecemento incompleto desta publicación, da que nas nosas bibliotecas hai contados números. De ter chegado a 1988 serían máis deses 70 números.

PERIODICIDADE: Anual e semestral. O nº 58 (1962), pertencente ao “año LVII” da xeira da revista e / ou da sociedade. Isto significaría que ben a publicación empezou en 1905, ano fundacional da sociedade, ben a periodicidade non era anual no caso de aceptar 1919 como data de inicio.

¹ *Repertorio da prensa galega da emigración*, Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 1998, p. 118.

² *Asociacionismo galego no exterior*, t. I, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 2001, p. 217.

FORMATO DE PÁXINA: 27 x 20 cms. nos cinco números consultados. Cambia dende o nº 59 a formato maior.

NÚMERO DE PÁXINAS: Variable (76, 84. Ás veces non numeran as páxinas).

IMPRIME: Imprenta Cabrera-Rey, r/ Estados Unidos, 1665; tamén, Imprenta COTGAL, en Ribadavia, 767. Bos Aires. Ás veces non figura este dato.

ENDEREZO DA REDACCIÓN / DIRECCIÓN: México, 1660 (Bos Aires). Lima, 733 (en 1936).

PUBLICIDADE: Ocupa considerable espazo. Anuncios comerciais case todos eles, de establecementos propiedade de galegos ou de arxentinos.

CARACTERIZACIÓN: Publicación de signo galeguista e marcado carácter societario-cultural. Non descoida a relación ou conexión galego-arxentina.

De feito, por exemplo, o nº 45 (xaneiro de 1951) dedica o seu editorial ao Xeneral San Martín, homenaxeado o día 17 de setembro pola Comisión Intersocietaria á que pertencía o Centro Betanzos. No mesmo número hai unha consulta á Academia Argentina de Letras sobre o nome “Breogán”.

O galeguismo crítico e reivindicativo e aínda a orientación ideolóxica non deixan lugar a dúbida así mesmo neste nº 45, que dedica varias páxinas á lembranza do I aniversario da morte de Castelao. Así, “Un ano de amargura”, poema de G. Paz Lestón “No primeiro aniversario da morte de Castelao”; así tamén a declaración de “Día de loito nacional para toda a Colectividá galega” o sete de xaneiro. A temática política e inequívoca en “A nacionalidá Galega. Seus fundamentos”, do Dr. Fitz (sic) A. Fernández. O propósito patriótico de difundir a cultura galega explícitase no Gran Concierto da Comisión Intersocietaria de entidades coruñesas celebrado no Teatro Avenida (20-XI-1951).

Naturalmente, estas liñas directrices poden non ser constantes, pois descoñecemos a traxectoria completa de *Betanzos* que, certamente, atravesou anos difíciles para Galicia e o galeguismo de raíz nacionalista. En todo caso, os

números que consultamos, distantes cronoloxicamente, non desmenten as nosas apreciacións.

LINGUA: *Betanzos* é unha revista bilingüe en dous niveis. Primeiro, como canle comunicativa dos responsables da revista cara aos lectores. Segundo, como vehículo expresivo dos colaboradores. Con frecuencia, as novas societarias van en castelán. Lémbrese ao respecto que no nº 44 (1949), na necrolóxica do “Naufragio del Fournier” lemos que “Nuestra Institución, que cuenta en sus filas con un gran caudal de socios argentinos...”, circunstancia que obriga o emprego do castelán. Pola contra, no nº 45 (1951) a nota da redacción informa de que “Foron celebrados o 14 aniversario do Estatuto Galego i-a Diada dos Mártires” (p. 23). É relevante, en todo caso, o número de achegas en galego, non limitadas aos característicos (e tópicos) terreos da poesía e do conto.

COLABORADORES LITERARIOS: ao longo dos números 44, 45 e 58, que examinamos detidamente, van aparecendo achegas en castelán de V. Abarrategui Paradela, Luis Cortiñas, Fiz A. Fernández, Maruja Boga, José Palmeiro, J. N., Ángel del Castillo, Y. X., A. Suárez do Pazo, Demetrio Díaz Varela, A. Álvarez Méndez-Trelles, José Alguero Penedo, A. Pérez Lugín, B. Bermúdez Jambrina, Julio Sigüenza, Alberto Vilanova, J. E. Lousa Pandelo, Alfredo Curiel, Mª R. Castells Vila, Enrique Sónora, F. Martínez Santiso, Xavier Bóveda, Otero Pedrayo, A. F. Quiroga, Marcos Ana, J. P., Luis A. Cortiñas.

A importante contribución de achegas en galego ten a súa manifestación no seguinte rexistro:

Nº DO ANO 1936

Antón Zapata García, “Ô marchar os barcos” (poema); Xosé Ares, “Queixume d’un emigrado” (poema); Xosé Vía Golpe, “A emigración”.

Nº 44 (DECEMBRO DE 1949), AÑO XLIV

Xosé Ares, “A lembranza de moitos”; Ansuardo, “Un 28 de xuño”; G. Sánchez Guisande, “Canto a Galiza” e “Canto a Compostela”; A. Suárez Dopazo, “É un rapaz de Betanzos...”; Cebreiro, “As fouces non están vencidas” (poema); Avelino Díaz, “Unhos probes homiños”; V. Lamas Carvajal,

(catro poemas) e mais “Galicia” (poema); J. Núñez Búa, “Antón Laxeiro”; Luis Porteiro Garea, “Verbas dun loitador”; Eladio Rodríguez, “Marcha Trunfal”; Rodolfo Prada, (texto da súa conferencia); José Otero Espasandín, “Reivindicacións galegas. A Fala i-o Home”; R. Cabanillas, “¡En pé!” (poema); Manuel Roel, “Tece que tece” (relato).

Nº 45 (XANEIRO DE 1951), AÑO XLV

Fiz A. Fernández, “A nacionalidade galega. Seus fundamentos”; Gervasio Paz Lestón, “Un ano de amargura” (poema); Aurelio Ribalta, “Cantiga de montaña”; Uxío Carré, “Vento que arrempujas as miñas vidreiras...” (poema); Alfonso Díaz Trigo, “Galiza unidade substancial do seu paisaxe”; X. Ares Miramontes, “Recordando a B. Bermúdez Jambrina”; Ramón Rey Baltar, (texto da súa conferencia); R. Villar Ponte, “Louva e lembranza (no cincuentenario da morte de Alfredo Brañas), A. Suárez do Pazo, “A Galiza ideal”; V. Lamas Carvajal, “A aldea” (poema); Avelino Díaz, “Significazón da obra cultural e patriótica do Centro Betanzos” (texto do seu discurso).

Nº 58 (AGOSTO DE 1962), AÑO LVII

R. Rey Baltar, “O tributo das cen doncelas” (poemas); Manoel Fernández, “A nacionalidá galega”; R. Beade Dopico, “Un mozo da outra banda” (conto betanceiro); Curros / Lorca / Rosalía, “Corruncho poético”; Escolante Betanceiro, “Escolma filosófica”; Andrés Beade, “Lágrimas, sudor e terra”.

ILUSTRADORES: Máis do oitenta por cento das ilustracións, que non escasean na revista, son fotográficas. Son numerosas as de Betanzos (cidade e paisaxe), así como as de xantares e xuntanzas organizados polo Centro Bentanzos. Asinan debuxos ou gravados J. Veiga Roel, Xoxé, J. Ares Miramontes, Louzán ou XELP.

III. *BETANZOS*: N° DO ANO 1935

a) Ficha Técnica

TÍTULO: *Centro Social Betanzos.*

DATA: Mes de San Roque (agosto), 1935.

SOCIEDADE EDITORA: Centro Social Betanzos (fundación: 10-XII-1905)

NÚMERO: Conmemorativo dos 30 anos da sociedade betanceira (1905-1935).

TOTAL DE PÁXINAS: 54 (24 de publicidade). A revista vai sen numerar e sen paxinar.

FORMATO: 18'5 x 26 cms.

PUBLICIDADE: Moi abundosa. Son 12 páxinas iniciais e outras 12 finais. Industria e comercios, fábricas e almacéns, produtos de todo tipo (tabacos, roupa, calzado, bebidas, etc.).

ILUSTRACIÓNS: Boas fotografías. A primeira aérea de Betanzos, feita en 1934, abre o número. Debuxos e óleos de: Fernando Álvarez de Sotomayor, José Seijo Rubio, Prieto Nespereira, José Veiga Roel e López Rubio (“Tangos”, viñeta).

O único fotógrafo que asina o seu traballo é J. Teijeiro. A foto do cadro de Sotomayor é de Fotografía Witcomb.

COLABORADORES LITERARIOS: Por orde de aparición, Rodolfo Prada, Xosé Ares Miramontes, Azorín (José Martínez Ruiz), José R. Lence, Juan P. Serrabona, Antón Zapata García, Gerardo Álvarez Limeses, Celso Gerpe, Matías M. Escariz y Méndez, Ramón Otero Pedrayo, Germán Berdiales.

LINGUA: Páxinas bilingües con equilibrada presenza de galego e castelán. As achegas en galego pertencen a Antón Zapata García, Rodolfo Prada, Xosé Ares Miramontes e Francisco Vales Villamarín. O traballo “Estampas betanceiras” está sen asinar.

CARACTERIZACIÓN DO NÚMERO: Excelente papel, notables fotos, deseño coidado, publicidade excesiva e evidente atención ao local betanceiro (e, así mesmo, á sociedade Centro Social Betanzos) son trazos deste número que reafirma a condición de revista societario-cultural que en anteriores páxinas aplicamos a *Betanzos*. O localismo da revista, sen dúbida acentuado –no gráfico e no textual– é de aplicación aos outros posteriores números que xa repasamos. Número feito ao abeiro das populares festas de San Roque (das que salienta pola súa popularidade a festa dos Caneiros) resulta nas súas achegas dun máis que mediano nivel de calidade. Pasado e presente da vila converxen con referencias a betanceiros ilustres, xeografía da cidade, aspectos culturais e folklóricos, sen esquecer o contexto galego-arxentino e a presenza do Centro en Bos Aires.

b) Índice de colaboradores

(Por orde de aparición)

ÁLVAREZ DE SOTOMAYOR, F.: “Betanceira” [portada], ilustración.

S/S: “Sumario”.

LA COMISIÓN DIRECTIVA: “Nuestra palabra”.

S/S: “Betanzos”, fotografía.

PRADA, Rodolfo: “Antolín Faraldo”.

S/S: “Nuestra portada”.

S/S: “Betanzos artístico y pintoresco”, gráfica, 2 fotos.

ARES MIRAMONTES, Xosé: “O idioma galego e de moito proveito”.

S/S: “Una página de Seijo Rubio”, gráfica, 2 cadros do pintor.

AZORÍN: “La Música Gallega”.

S/S: “Estampas betanceiras”, inclúe un soneto de F. Vales Villamarín, con 3 ilustracións.

LENCE, José R.: “La vieja Brigantium”.

s/s: “Un astro betancero. Ricardo Núñez”, con 2 fotos.

s/s: “Un retrato histórico. Actual Comisión Directiva”, gráfica, 2 fotos.

SERRABONA, Juan P.: “A Betanzos”, poema.

s/s: “Programa Oficial de las Fiestas de San Roque”.

ZAPATA GARCÍA, Antón: “Sarandóns”, poema, cunha ilustración sen asinar.

s/s: “Betanzos moderno y tradicional”, gráfica, inclúe tríptico de Prieto Nespereira e 4 fotos.

ÁLVAREZ LIMESES, Gerardo: “Alza el emblema Celta”, poema.

s/s: “Conscripción de socios”, nota interna societaria.

VEIGA ROEL, José: “Convento de Sobrado de los Monjes”, ilustración.

GERPO, Celso: “La Fiesta de San Roque”, poema.

ESCARIZ Y MÉNDEZ, Matías María: “Personas ilustres y bienhechoras de la ciudad de Betanzos”.

s/s: “Nuestros anunciantes”.

TEIJEIRO, J. (fotógrafo): “Plaza Hermanos García en día de mercado”, fotografía e pé de texto.

s/s: “Azucena Maizani”, fotografía.

LÓPEZ RUBIO: “Tangos”, viñeta.

OTERO PEDRAYO, Ramón: “La antigua Brigantium”.

BERDIALES, Germán: “El Regreso”.

IV. DÍPTICO: “CASTELAO ENTRÓU NA INMORTALIDADE”

(Díptico de 9-I-1950. Crónica, pranto e necrolóxica da morte de Castelao)

Dende a súa chegada a Bos Aires en calidade de personalidade política do nacionalismo galego (1940) ata a súa morte (xaneiro de 1950), Castelao foi unha figura simbólica, querida e admirada por emigrados e exiliados galegos e, por conseguinte, convidado de honra para as ducias de sociedades galegas da capital arxentina. A súa morte (7-I-1950) deu lugar a semblanzas, lembranzas e necrolóxicas de todo tipo na

prensa galego-arxentina e mesmo na arxentina. Na galega, limitada en plena etapa franquista, non poucos, como puideron, tentaron dar conta do pasamento do escritor e artista plástico, omitindo a dimensión política, naturalmente.

Pois ben, con data de 9-I-1950, o Centro Betanzos presenta, en galego, un díptico, “Castelao entrou na inmortalidade”, con catro ilustracións e a bandeira galega de fondo na primeira páxina. O autor do texto é A. Suárez do Pazo, que en 1949 aparece no cadro directivo do Centro Betanzos como presidente da entidade que tiña en Castelao ao seu Presidente honorario. Nada podemos salientarmos deste documento fúnebre que non se explique por si mesmo acreditando, dende logo, a liña sinaladamente galeguista do Centro Betanzos e a paixón patriótica e a dor que inspiran estas modestas e sentidas páxinas.